

Förbundsstyrelsens rapport om yttrandefrihetsfrågor

Journalistförbundets arbete med yttrandefrihets- och öppenhetsfrågor sker bland annat genom medverkan i debatter och seminarier, remissyttrandanden och kontakter med politiker samt genom förbundets Yttrandefrihetsgrupp som i samråd med förbundsstyrelsen bevakar området.

Det är positivt att frågor om öppenhet och yttrandefrihet har diskuterats och engagerat mycket i och utanför förbundet eftersom yttrandefrihetsfrågorna är viktiga fundament i demokratin.

Tryckfrihetsförordningen 250 år

Under kongressperioden, år 2016, uppmärksammandes den svenska tryckfrihetsförordningens 250-års jubileum stort. Flera organisationer, däribland Journalistförbundet, samlades under kampanjnamnet "Frittord250". Inom ramen för Frittord250 anordnades en mängd aktiviteter som seminarier och bokprojekt. Journalistförbundet anordnade ett tiotal seminarier som på olika sätt uppmärksammade tryck- och yttrandefriheten.

Offentlighetsprincipen

Den svenska offentlighetsprincipen var en av de saker som lyftes fram och hyllades under 2016. Sådär i efterhand kan vi konstatera att det är lätt att hylla den som princip men tyvärr desto svårare att värna den i praktiken. Samma politiker som talades sig varma om offentlighetsprincipen då har samtidigt föreslagit stora inskränkningar av den. Flera lagförslag har lagts fram om utökad sekretess, bland annat avseende offentliganställdas personuppgifter och sekretess i domstol. Vissa förändringar har Journalistförbundet tillsammans med andra organisationer lyckats stoppa men flera av förslagen har gått igenom vilket minskat insynen för journalister och andra medborgare.

Yttrandefrihetsgruppen genomförde 2016 "Operation öppenhet" i samarbete med JMK. Studenter testade att begära ut allmänna handlingar från olika myndigheter med varierande resultat. JO har i flera fall kritiserat myndigheter för att det tar för lång tid för myndigheterna att lämna ut allmänna handlingar. Särskilt UD:s hantering ärenden om allmänna handlingar har fått kritik. Ett annat problem när det gäller allmänna handlingar är att flera myndigheter har börjat ta betalt för att lämna ut handlingar digitalt. Journalistförbundet har bett medlemmar skicka in exempel på myndigheter som tar betalt för att kunna kartlägga problemet. Förbundet har också hjälpt medlemmar att överklaga beslut om avgifter.

Tor – ett viktigt verktyg för att skydda källor

Tor-tekniken gör det möjligt att surfa och kommunicera krypterat över nätet. Det är ett verktyg som om det används på rätt sätt kan vara ett viktigt verktyg för att garantera källor anonymitet. Problemet med Tor är att det också används av personer som av helt andra anledningar vill vara anonyma, till exempel kriminella. Journalistförbundets yttrandefrihetsgrupp har länge diskuterat möjligheterna att stötta Tor. Ett sätt vore om Journalistförbundet kunde driva en så kallad Tor-nod, vilket skulle öka kapaciteten i nätverket. Yttrandefrihetsgruppen drev därför ett projekt för att utreda de rättsliga aspekterna av att driva en Tor-nod. En rapport skriven av juristen Paulina Rehbinder presenterades i slutet av 2016.

Digitalt källskydd

Yttrandefrihetsgruppen har på olika sätt lyft frågan om källskydd i digitala kanaler. Texterna på hemsidan om digitalt källskydd har uppdaterats under kongressperioden, men teknikutvecklingen på området går fort.

Yttrandefrihetsgruppen har därför initierat ett arbete med att ta fram nya guider för digitalt källskydd bland annat genom användandet av krypteringsappar, som till exempel Signal. Som ett första steg kommer gruppen att skicka ut en ny enkät om digitalt källskydd för att kartlägga hur det ser ut med kunskapen om dessa frågor bland medlemmarna. Liknande undersökningar genomfördes av Yttrandefrihetsgruppen 2009 och 2012.

Hot mot journalister – ett nygammalt problem

Förbundet har länge drivit frågan om hot mot journalister eftersom det varit ett konstant arbetsmiljöproblem för journalister. Under kongressperioden har frågan hamnat i fokus på ett helt nytt sätt sedan problemen med hat och hot eskalerat i digitala kanaler. I och med att Dan Eliasson tillträdde som rikspolischef 2015 hamnade frågan högt upp på polisens agenda och demokratifrågor fick en mer central plats inom polisen. Även regeringen har uppmärksammat frågan och presenterade 2017 en handlingsplan "Till det fria ordets försvar" som innehåller vissa åtgärder för att motverka hat och hot mot bland annat journalister. Journalistförbundets yttrandefrihetsgrupp har under kongressperioden anordnat två seminarier på temat. Förbundet har gjort två enkätundersökningar i samarbete med Göteborgs universitet för att kartlägga förekomsten av trakasserier, hot och våld bland förbundets medlemmar. Den senaste undersökningen visar att hela 26,5 % utsattes för trakasserier, hot och våld under 2016. Hot mot journalister har också varit ämne för förbundets seminarier i så väl Almedalen som på Mediedagarna i Göteborg.

En film om offentlighet och digitalt källskydd

I slutet av 2016 anlätade Yttrandefrihetsgruppen en konsult som tog fram en film om offentlighet och digitalt källskydd. Förutom att sprida kunskap i dessa frågor kan filmen bidra till att synliggöra förbundets arbete för att värna yttrandefriheten. Filmen har bland annat visats på journalistutbildningarna.

En ny dataskyddsförordning

I maj träder EU:s nya dataskyddsförordning i kraft. På ett övergripande plan har skyddet för offentlighetsprincipen kunnat försvaras i väldigt hög utsträckning under lagstiftningsprocessen. I praktiken lär dock de nya reglerna få stora konsekvenser för möjligheten att få ut handlingar digitalt, vilket bland annat beror på att i den svenska lagstiftningen saknas en sådan rättighet, vilket Journalistförbundet har kritiserat.

Datalagring

Journalistförbundet har varit kritiskt till reglerna om datalagring sedan de infördes eftersom källskyddet riskeras när till exempel uppgifter om samtal mellan journalister och källor lagras. Sedan datalagringsdirektivet ogiltigförklarades av EU-domstolen 2014 har det pågått en debatt om huruvida den svenska lagen om elektronisk kommunikation i tillräckligt hög utsträckning skyddar den enskilde. Två statliga utredningar har under kongressperioden tittat på frågan och kommit fram till att inga större förändringar av lagen om elektronisk kommunikation är nödvändiga. Enligt Journalistförbundet är de krav som ställs på operatörerna när det gäller att lagra uppgifter fortfarande för omfattande och innebär stora risker för källskyddet.

Ändrade mediegrundlagar

Under i princip hela kongressperioden har arbetet med att se över tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen pågått på regeringskansliet. Först i form av Mediegrundlagskommitténs arbete och sedan arbetet med att ta fram en proposition. Journalistförbundet har varit kritiskt till flera av förslagen i utredningen. Ett av förslagen som fått mycket kritik är det om en ansvarsbegränsningsregel för material på nätet. Syftet med regeln är att undvika att utgivare behöver ta ansvar för allt material som ligger ute på den webbplats som utgivaren är ansvarig utgivare för. Problemet med det förslag som Mediegrundlagskommittén lagt fram är att det kan användas av den som vill undandra sig ansvar för material på nätet, eftersom utgivaren får 14 dagar på sig att ta bort en publicering. Journalistförbundet och andra kritiker menar att det finns risk att den nya bestämmelsen öppnar upp för personer som vill sprida till exempel hets mot folkgrupp på nätet. En annan regel som Journalistförbundet varit kritiskt till är den som är tänkt att förbjuda rättsdatabaser som Lexbase. Det sättet som den nya regeln är utformad på gör att den riskerar att slå mot utgivare som vill publicera personuppgifter för journalistiska ändamål.

Det nya brottet olaga integritetsintrång

Den 1 januari 2018 trädde en lagändring i kraft som innebär att vi fick ett nytt brott – olaga integritetsintrång. Syftet med det nya brottet är att kunna straffa personer som sprider integritetskänsliga uppgifter, till exempel bilder, på nätet. Utredningen som hette Integritet och straffskydd innehöll också ett förslag om att göra om bestämmelsen ofredande. Förändringen innebär att det kommer att bli lättare att ställa näthatare till svars för enstaka mycket kränkande kommentarer på nätet. Samma utredning innehöll även en rad ändringar som riskerade att inskränka tryck- och yttrandefriheten. Regeringen valde dock att lyssna på Journalistförbundets och flera andra remissinstansers kritik i den delen och gick bara vidare med ett antal mindre förändringar av grundlagarna.

Utlandsspioneri

Under förra kongressperioden ägnades mycket möda åt att argumentera emot ett förslag om att införa ett nytt brott – utlandsspioneri. Journalistförbundet lyckades tillsammans med andra organisationer att stoppa förslaget. Nu har samma förslag dykt upp på nytt i en delvis ny form och förbundet har återigen tvingats argumentera emot dem som tycker att grundlagarna bör ändras utan att det finns något egentligt problem med dagens reglering.

Terrorism – ett stort och svårlöst problem

Terrorismen har under kongressperioden nått Sverige på allvar i och med det fruktansvärda terrordådet på Drottninggatan 2017. Redan innan dådet var det många som förespråkade hårdare lagar för att kunna motverka terrorism. Redan 2015 presenterades till exempel ett lagförslag om straffrättsliga åtgärder mot terrorismresor. Journalistförbundets uppfattning var då som nu att definitionen av vad som kan utgöra ett terroristbrott är oklar och att lagstiftningen därför lätt kan komma att missbrukas. Journalistförbundet anser att det är viktigt att grov brottslighet lagförs, inte minst när det handlar om olika former av terrorhandlingar. Terrorns syfte är inte sällan att begränsa våra demokratiska rättigheter och att sprida osäkerhet och rädsla. Samtidigt som det är viktigt att komma till rätta med kriminaliteten ser Journalistförbundet en fara i att gå för långt i att ändra lagar på ett sätt som indirekt minskar handlingsfriheten för alla individer i vårt samhälle. Detta kan i förlängningen leda till just det som brukar betecknas som grunden för

terrorism, det vill säga att begränsa demokratin. Eftersom det saknas en tydlig definition av vad som är terrorism finns det också en risk att journalister klassas som terrorister trots att journalistens enda syfte är att skildra dessa kriminella grupper.

Hemliga tvångsmedel

Ett argument för att öka polisens möjlighet att använda hemliga tvångsmedel har varit att bekämpa terrorism och annan grov brottslighet. Journalistförbundet anser att det är viktigt att kunna bekämpa brott men tycker inte att det ska göras på bekostnad av källskyddet. Regeringen har tillsatt flera utredningar med uppdrag att öka polisens möjlighet att använda tvångsmedel. En sådan är den om hemlig dataavläsning. Förslaget innebär att polisen ges möjlighet att i princip "hacka" sig in i en persons dator för att kunna säkra bevis mot personen. Precis som när det gäller andra hemliga tvångsmedel finns det ett förbud mot att samla in uppgifter som omfattas av källskydd. De nya reglerna innebär en stor utvidgning av polisens befogenheter och skulle, om det införs, påverka källskyddet mycket negativt.

Meddelarskydd och visselblåsning

Under kongressperioden har meddelarskyddets tagit ett historiskt kliv in på den privata sidan. Den 1 juli 2017 fick vi äntligen en lag om meddelarskydd inom privat, offentligt finansierad; vård, skola och omsorg. Den nya lagen uppmärksammades bland annat med ett seminarium i Almedalen veckan efter den trädde i kraft. Förbundet drev också en kampanj med "meddelarskyddsambassadörer" i syfte att sprida kunskap om den nya lagen. Senare samma år presenterade en utredning ett förslag om att lagen även bör omfatta kollektivtrafiken.

Visselblåsarfrågan har också varit i fokus under kongressperioden. Den 1 januari 2017 trädde den så kallade visselblåsarlagen i kraft (lag om särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden). Förbundet är kritiskt till lagen eftersom den tydligt slår fast att en visselblåsare i normalfallet alltid ska vissla internt först innan han eller hon kan vända sig till exempelvis media. Detta riskerar att underminera meddelarskyddet i de fall en anställd på grund av meddelarskyddet faktiskt har rätt att gå direkt till media med uppgiften.

På EU-nivå har det inletts ett arbete för att ta fram ett direktiv om visselblåsarskydd. Bakgrunden är bland annat att många kritiker har menat att EU:s nya företagshemlighetsdirektiv innehåller ett starkt skydd för företagshemligheter men ett väldigt svagt skydd för den som vill slå larm om oegentligheter. Journalistförbundet har tillsammans med andra organisationer engagerat sig i frågan under kampanjsidan "whistleblowerprotection.eu". Förbundet har också svarat på ett offentligt samråd från EU-kommissionen om visselblåsarskydd.

Yttrandefriheten internationellt

Både inom och utanför EU är yttrandefriheten hotad. Sommaren 2016 genomfördes ett militärkuppöversök i Turkiet och sedan dess har situationen för landets journalister förvärrats påtagligt. Under sommaren 2017 gjorde sig Erdogans makt påmind på ett väldigt konkret sätt också här i Sverige. En svensk medborgare, Hamza Yalcin, greps på Barcelonas flygplats efter att Turkiet efterlyst honom via Interpol. Han frigavs efter en månad. Detta efter högljudda protester från såväl Journalistförbundet som våra kollegor i Spanien. Också den kinesiska regimen fortsätter att kränka yttrandefriheten. Gui Minhai, en svensk medborgare och bokförläggare, befann sig i Thailand när han fördes bort och är fortfarande frihetsberövad av kinesiska myndigheter, vilket Journalistförbundet protesterat emot. Kampen för att Dawit

Isaak ska frigges fortsätter. Han sitter fängslad i Eritrea sedan 2001 utan rättegång. Tillsammans med andra organisationer och medieföretag uppvaktar Journalistförbundet fortfarande den eritreanska ambassaden i Stockholm varje vecka.

Yttrandefrihetsgruppen har bestått av:

Stephen Lindholm, ordförande; Kommunalarbetaren, FS

Ulrika Hyllert, SR, FS

Sus Andersson, Farad, ordförande ALIS (tom 2016)

Nils Funcke, författare, tryckfrihets- och yttrandefrihetsexpert (tom 2016)

Jack Werner, frilans (from 2015)

Lena ten Hoopen, SVT (from 2017)

Anders Thoresson, frilans (from 2017)

Olle Wilöf, jurist

Tove Carlén, sekreterare (from maj 2016); jurist

Pär Trehörning, sekreterare (tom maj 2016); jurist